

Gezondheids- vaardigheden

Voorwaarde voor
gepast gebruik

Vereniging
Innovatieve
Geneesmiddelen

Werk je bij een geneesmiddelenbedrijf? En wil je aan de slag met het thema gezondheidsvaardigheden? We helpen je graag op weg met achtergrondinformatie en een routekaart.

Inhoud

- 03 Introductie en context
- 04 **Wat zijn gezondheidsvaardigheden?**
- 04 **1 op de 3 Nederlanders beperkt gezondheidsvaardig**
- 05 **Slechtere gezondheid, hoger zorggebruik**
- 05 **Minder therapietrouw, meer complicaties**
- 05 **Rol geneesmiddelensector**
- 06 **Routekaart**
- 07 **Toolbox**
- 07 Bronnen

Gezondheidsvaardigheden

Voorwaarde voor gepast gebruik

De druk op de gezondheidszorg neemt toe: meer mensen hebben zorg nodig en er zijn minder mensen om die zorg te leveren. Hoe de zorg toegankelijk en betaalbaar blijft in de toekomst, is een uitdaging die ons allen bezighoudt. Bij het afwenden van dit dreigende zorginfarct hebben alle partijen in de gezondheidszorg hun eigen rol en verantwoordelijkheden.

Gepast gebruik geneesmiddelen

Met het ontdekken, ontwikkelen en toegankelijk maken van innovatieve therapieën, levert de geneesmiddelensector een belangrijke oplossing voor het zorginfarct. Door gepast gebruik van geneesmiddelen verbetert de gezondheid van mensen en kan de inzet van personeel omlaag worden gebracht¹. Gepast gebruik houdt in: het juiste medicijn, voor de juiste patiënt, in de juiste dosering, op het juiste tijdstip en gedurende de juiste periode.

Therapietrouw

Behalve de juiste medicijnen aan de juiste patiënt volgens het juiste schema voorschrijven, is het ook belangrijk dat patiënten medicijnen op de juiste manier gebruiken. Ofwel: dat zij trouw zijn aan hun therapie. Voor veel mensen is dat een hele opgave.

Informatie over gezondheid en zorg - zoals een bijsluiter of patiënteninformatie - vinden zij moeilijk om te vinden, te begrijpen, te beoordelen en toe te passen. Zij hebben, met andere woorden, beperkte gezondheidsvaardigheden.

Toegankelijk en begrijpelijk

Het is niet de rol van de geneesmiddelensector om mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden te onderwijzen of hun vaardigheden te verbeteren. Wél is het onze verantwoordelijkheid dat onze bijsluiters en informatiematerialen zo toegankelijk en begrijpelijk mogelijk zijn. Zo verhogen we de kans dat patiënten therapietrouw zijn, wat ten goede komt aan de effectiviteit en veiligheid van onze geneesmiddelen.

Aan de slag

In deze whitepaper ontdek je wat gezondheidsvaardigheden zijn en wat de verregaande consequenties kunnen zijn als je beperkt gezondheidsvaardig bent. Ook krijg je een routekaart waarmee je het thema gezondheidsvaardigheden in jouw organisatie op de kaart zet. En het biedt je handvatten voor toegankelijke en begrijpelijke communicatie, zodat je eraan bijdraagt dat patiënten geneesmiddelen op de juiste manier kunnen gebruiken.

Wat zijn gezondheidsvaardigheden?

Gezondheidsvaardigheden - in het Engels 'health literacy' genoemd - zijn de cognitieve en sociale vaardigheden die iemand nodig heeft om informatie over de gezondheid te verkrijgen, te begrijpen, te beoordelen en te gebruiken bij het nemen van gezondheidsgerelateerde beslissingen². Denk daarbij aan kunnen lezen, schrijven en rekenen, maar bijvoorbeeld ook aan digitale en analytische vaardigheden.

Voorbeelden van omgaan met informatie

- zoeken op het internet
- beoordelen of informatie actueel en relevant is
- (uitnodigings)brieven, folders, websites, formulieren, bijsluiters, etc. lezen
- een dosering uitrekenen
- een instructie opvolgen
- een gesprek met een zorgverlener voeren
- voordelen en nadelen afwegen
- een vraag kunnen en durven stellen
- uitleg en adviezen op je eigen situatie toepassen
- de weg vinden in het ziekenhuis
- (samen) beslissen over de best passende behandeling

Gezondheidsvaardigheden zijn situationeel bepaald: het kan per situatie verschillen hoe goed je in staat bent om met informatie om te gaan. Iemand die stress ervaart - bijvoorbeeld door slecht nieuws te horen, een nieuw medicijn te krijgen of ziek te zijn - is over het algemeen minder gezondheidsvaardig op dat moment. Dat betekent dat iedereen op bepaalde momenten minder gezondheidsvaardig kan zijn.

1 op de 3 Nederlanders beperkt gezondheidsvaardig

Eén op de drie volwassen Nederlanders heeft beperkte gezondheidsvaardigheden. Deze mensen zijn vaker 65 jaar of ouder en hebben vaker een praktisch opleidingsniveau dan mensen met voldoende gezondheidsvaardigheden. Ook ervaren zij hun gezondheid vaker als slecht of matig².

Uitleg taalniveaus	
Taalniveau	Begrip
A1 basisgebruiker	Vertrouwde woorden, basis zinnen
A2 basisgebruiker	Korte zinnen en woorden over persoonlijk relevante zaken
B1 zelfstandig gebruiker	Hoofdpunten begrijpen over vertrouwde zaken
B2 zelfstandig gebruiker	Langer betoog of tekst over eigentijdse onderwerpen
C1 gevorderde gebruiker	Lange teksten of betoog over complexe zaken
C2 vergevorderde gebruiker	Alle teksten of betogen, ook als ze abstract, structureel of linguïstisch complex zijn

Een deel van de mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden is laaggeletterd. In Nederland zijn 2.5 miljoen mensen van 16 jaar en ouder laaggeletterd en dit aantal groeit^{3,4}. Laaggeletterden hebben moeite met lezen, schrijven en rekenen. Hun taalniveau is ongeveer A2. Laaggeletterdheid komt vaker voor onder laagopgeleiden, ouderen en migranten^{4,5,6}. De grootste groep (45%) bestaat uit ouderen met een Nederlandse achtergrond en een middelbaar opleidingsniveau⁴.

Slechtere gezondheid, hoger zorggebruik

Omdat mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden moeite hebben met informatie vinden en verwerken, hebben zij gemiddeld genomen minder kennis over ziekte, gezondheid en leefstijl. Denk aan kennis over alcoholgebruik, roken, anti-conceptie, medicatie, het omgaan met (chronische) ziekten of deelnemen aan bevolkingsonderzoeken^{7,8,9,10,11}.

Daardoor maken zij o.a. minder gebruik van preventieve zorg, geven zij minder vaak gehoor aan oproepen voor bevolkingsonderzoeken en maken zij minder gebruik van de grieprik dan mensen met gemiddelde of bovengemiddelde gezondheidsvaardigheden^{7,11,12}. Als gevolg daarvan komen zij vaker in het ziekenhuis terecht, maken zij meer gebruik van de spoedeisende hulp en hebben zij (met name ouderen) een slechtere algemene gezondheid en een grotere kans om aan complicaties te overlijden¹³.

Minder therapietrouw, meer complicaties

Informatie over medicijnen is over het algemeen vrij ingewikkeld en niet alleen voor de 35% van de volwassen Nederlanders met beperkte gezondheidsvaardigheden. Meer dan de helft van de mensen die in een apotheek komen om medicatie te halen, heeft moeite met het begrijpen en toepassen van de informatie die zij ontvangen over hun geneesmiddelen. In het verlengde daarvan hebben mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden meer moeite medicijnen op de juiste manier te gebruiken¹². De juiste dosering uitrekenen, op het juiste moment medicijnen innemen en de bijbehorende adviezen in acht nemen - ofwel therapietrouw zijn - is voor velen dan ook een flinke uitdaging.

Onjuist medicijngebruik kan een negatief effect hebben op de klachten, het ziekteverloop en de gezondheid van de patiënt. Bij een te lage dosering kan de effectiviteit uitblijven en stoppen patiënten mogelijk met het gebruik van medicijnen. En bij een te hoge dosering kunnen er ernstige bijwerkingen of complicaties optreden. Ernstige medicatiefouten komen

dan ook vaker voor bij mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden¹³.

De complicaties of het niet verbeteren van de gezondheid leiden tot meer bezoeken aan de huisarts en meer ziekenhuisopnames. Wekelijks worden in Nederland meer dan 1.200 mensen in het ziekenhuis opgenomen door medicatiefouten. Bijna de helft hiervan is vermijdbaar: ruim 27.000 ziekenhuisopnames per jaar¹⁴. En jaarlijks overlijden er ongeveer 1.200 mensen tijdens een ziekenhuisopname waarbij een vermijdbare medicatiefout een reden voor opname was¹⁵. Verbeteren van therapietrouw kan dan ook een flinke kostenbesparing opleveren: naar schatting een bedrag van 2,4 miljard euro, alleen al in Nederland¹⁶.

Rol geneesmiddelensector

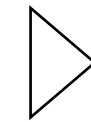
Behalve geneesmiddelen ontwikkelen en beschikbaar maken, is het ook de taak van onze sector om ervoor te zorgen dat de bijbehorende informatie en instructies toegankelijk en begrijpelijk zijn. Zo maken we het mogelijk dat mensen die onze geneesmiddelen nodig hebben, ze op de juiste manier kunnen gebruiken.

Nog te vaak is informatie over geneesmiddelen ingewikkeld voor een groot deel van de mensen die onze therapieën gebruiken. Laten we er sectorbreed voor zorgen dat alle patiënten - ook degenen met beperkte gezondheidsvaardigheden - onze informatie, instructies en bijsluiters kunnen begrijpen. Daar heeft het hele ecosysteem profijt van:

- Patiënten gebruiken hun medicijnen zo veilig en effectief mogelijk, wat de kans op complicaties verkleint en hun kwaliteit van leven verbetert.
- Artsen en apothekers hoeven minder tijd te besteden aan uitleg over medicijnen en gepast gebruik ervan.
- Zorgpersoneel wordt ontlast, doordat er minder doktersbezoek of ziekenhuisopnames zijn als gevolg van medicatiefouten.
- Directe (doktersbezoek, ziekenhuisopnames) en indirecte (verminderde arbeidsproductiviteit of arbeidsongeschiktheid) kosten als gevolg van medicatiefouten gaan omlaag.

Routekaart Gezondheidsvaardigheden

Werk je bij een geneesmiddelenbedrijf? En wil je aan de slag met het thema gezondheidsvaardigheden? Deze routekaart helpt je op weg.

De Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen (VIG) helpt haar leden graag op weg om aan de slag te gaan met het thema gezondheidsvaardigheden: binnen de bedrijven en in gezamenlijkheid. Door intern bewustwording te creëren, en extern goede voorbeelden uit te wisselen, kunnen we écht een verschil maken voor mensen met beperkte gezondheidsvaardigheden. Dat verschil maken, gaat verder dan een bijsluiter op B1 niveau aanbieden.

De routekaart heeft twee doelen:

1. het thema gezondheidsvaardigheden binnen een geneesmiddelenbedrijf op de kaart zetten en houden, en
2. handvatten geven om patiënten toegankelijk en begrijpelijk te informeren.

Toegankelijke, begrijpelijke informatie over medicijnen is belangrijk. Het maakt de kans groter dat zoveel mogelijk

patiënten de informatie op de juiste manier kunnen toepassen. Therapietrouw verhoogt de veiligheid en effectiviteit van medicijnen. De kans op medische complicaties neemt daardoor af.

Op deze routekaart vind je praktische informatie en tips waarmee je stap voor stap kunt werken aan de toegankelijkheid en begrijpelijkheid van jouw organisatie en materialen voor patiënten.

De routekaart is gemaakt samen met leden van de Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen (VIG). We hebben, in overleg, dankbaar gebruik gemaakt van de adviezen en materialen van Pharos. Het thema gezondheidsvaardigheden is volop in ontwikkeling. Daarom passen we deze routekaart ook periodiek aan.

Heb je vragen, feedback, ideeën of input naar aanleiding van dit document? Neem dan contact op met: Anne Dreves, projectleider Strategische Samenwerkingen en beleidsadviseur bij de VIG (a.dreves@innovatievegeneesmiddelen.nl).

Routekaart

Breng de startsituatie in kaart

- Breng in kaart welke afdelingen/ functies direct of indirect communiceren met of informatiemateriaal ontwikkelen voor patiënten en/ of hun naasten, bijvoorbeeld:
  - o patient relations
  - o medical affairs
  - o regulatory affairs
  - o clinical research
  - o communication
  - o medische informatie dienst
- Peil bij collega's van de relevante functies/ afdelingen wat zij weten over gezondheidsvaardigheden en wie mogelijke ambassadeurs kunnen zijn voor dit thema
- Inventariseer welke patiëntmaterialen/ -informatie de organisatie heeft, bijvoorbeeld:
  - o Bijsluiters
  - o Patient support programma's
  - o Folders
  - o Landingspagina's
  - o Video's
  - o Apps
  - o Podcasts
  - o Patiëntenportaal
  - o Corporate website (vb. kunnen patiënten snel vinden via welk e-mailadres of telefoonnummer zij vragen kunnen stellen)

- Beoordeel hoe toegankelijk en begrijpelijk de patiënteninformatie is (zie toolbox voor instrumenten die je hierbij kunnen helpen)
- Onderzoek hoe de patiënteninformatie tot stand komt, denk aan:
  - o Is vooraf onderzocht welke informatiebehoefte de doelgroep van het betreffende materiaal heeft (zowel qua inhoud als qua vorm)?
  - o Is de informatie ontwikkeld op B1-taal-niveau?
  - o Zijn de ontwikkelaars van de informatie (collega of vendor) getraind in content ontwikkelen op B1-niveau?
  - o Wordt de informatie getest door de doelgroep (is het begrijpelijk, sluit het aan bij hun voorkeuren en behoeften, etc)?
  - o Wordt de informatie langs een checklist voor begrijpelijke taal gelegd?

- Breng in kaart hoe gezondheidsvaardig jouw bedrijf is (gebruik bijvoorbeeld het Model: 10 kenmerken van een gezondheidsvaardige organisatie van Pharos, zie toolbox)

Organiseer steun vanuit het management

- Onderwijs jezelf in gezondheidsvaardigheden en het belang van dit thema voor jouw organisatie (zie de toolbox voor meer achtergrondinformatie)
- Bespreek met jouw leidinggevende/het management dat je met dit thema aan de slag wilt gaan, waarom dat belangrijk is en spreek af hoeveel tijd je hierin mag stoppen
  - o Wat is de gewenste situatie?
  - o Waarom is dat belangrijk voor patiënten?
  - o Waarom is dat belangrijk voor jouw organisatie?
  - o Wat is er nodig (op hoofdlijnen) om dat te bereiken?

Krijg je geen steun > **bedenk wat jij zelf kunt bijdragen** (binnen jouw functie en takenpakket) aan de toegankelijkheid en begrijpelijkheid van (geneesmiddelen)informatie voor patiënten, bijvoorbeeld:

- o B1 niveau beheersen en toepassen op informatiemateriaal
- o Collega's inspireren

Integreer in beleid en werkwijze

- Zorg ervoor dat alle informatiematerialen voortaan op zo'n manier worden ontwikkeld, dat ze toegankelijk en begrijpelijk zijn
  - o Ontwikkelaars van het materiaal (collega, vendor) zijn getraind
  - o Handboek/ checklist met eisen waaraan het materiaal moet voldoen
- Leg in het beleid/de strategie vast dat jouw organisatie toegankelijk en begrijpelijk wil zijn
- Maak van het thema gezondheidsvaardigheden een vast onderdeel van o.a.:
  - o Nieuwsbrieven
  - o Medewerkersplatform (vb. Viva engage)
  - o Jaarlijkse awareness dag
  - o Overleggen
  - o Town halls

Creëer en behoud bewustzijn over het thema

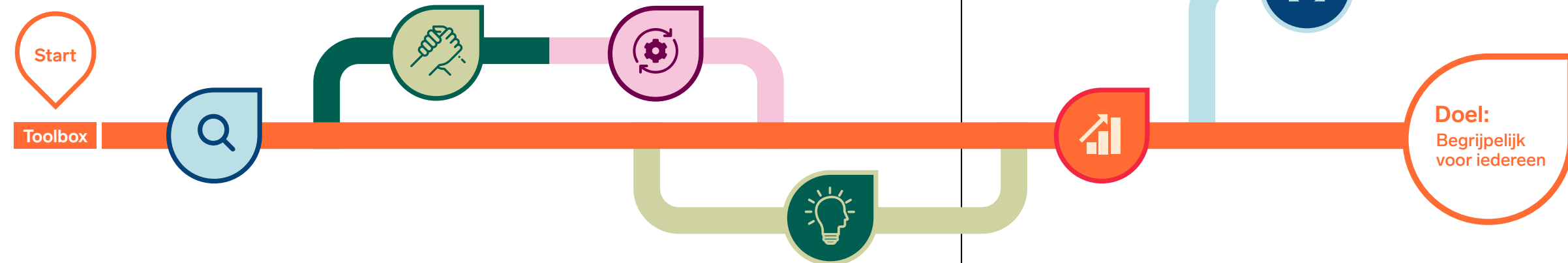
- Maak en geef een presentatie over gezondheidsvaardigheden
  - o Wat zijn gezondheidsvaardigheden?
  - o Wat zijn de gevolgen van beperkte gezondheidsvaardigheden?
  - o Waarom is het voor jouw organisatie belangrijk om toegankelijk en begrijpelijk te zijn?
  - o Wat is de huidige situatie?
  - o Wat is de gewenste situatie?
  - o Wat kan er beter en hoe kan dat worden bereikt?
- Maak de presentatie onderdeel van het onboarding programma voor nieuwe medewerkers
- Weet wie ambassadeurs zijn voor het thema en vraag hen dit thema ook te blijven agenderen
- Informeer de organisatie bij het bereiken van een mijlpaal (vb. al het materiaal voor een bepaalde indicatie op orde)
- Deel 'best practices' met teams die zich ook met patiënteninformatie bezighouden

Breng verbeteringen aan

- Stel een multidisciplinair team samen van collega's die aan verbeteringen gaan werken
- Train hen in toegankelijk en begrijpelijk communiceren/content creëren
- Beoordeel wat er nodig is om de informatie voor het overgrote deel van de patiënten toegankelijk en begrijpelijk te maken (denk aan informatiebehoefte, taalniveau, vorm, vindbaarheid, etc.)
- Spreek concrete acties af met concrete eindpunten, deadlines en verantwoordelijke collega's
- Spreek periodiek af om de voortgang te bepalen
- Toets het aangepaste materiaal bij de doelgroep of eventueel aan de hand van een checklist

Kijk wat je buiten jouw organisatie kunt bijdragen

- Werk samen met anderen aan het toegankelijker en begrijpelijker maken van de gezondheidszorg
  - o Word partner van de Alliantie Gezondheidsvaardigheden
  - o Bespreek met zorgverleners wat je voor hen kunt betekenen om nog begrijpelijker te kunnen communiceren over het gebruik van medicijnen
  - o Breng het thema ter sprake tijdens overleg met relevante stakeholders en onderzoek hoe je elkaar kunt inspireren of kunt samenwerken

Toolbox

Algemeen:

[Pharos](#)

[Nivel](#)

[VIG](#)

Breng startsituatie in kaart:

[Pharos: test 'Hoe begrijpelijk is mijn gezondheidsorganisatie voor iedereen'](#)

Organiseer steun + creëer en behoud bewustzijn:

- Achtergrondinformatie -

[Nivel: dossier Gezondheidsvaardigheden](#)

[Pharos: presentatie 'Medicijngebruik bij patiënten met beperkte gezondheidsvaardigheden](#)

[Pharos: factsheet 'Medicijngebruik bij patiënten met beperkte gezondheidsvaardigheden](#)

[Pharos: 'Week van de alfabetisering' \(landingspagina met links naar uiteenlopende informatie\)](#)

[Patient Academy: podcastserie 'Gezondheidsvaardigheden'](#)

- Verhalen ervaringsdeskundigen -

[Pharos: interview ervaringsdeskundige 'Ik reageer heel heftig op medicijnen'](#)

[Pharos: interview ervaringsdeskundige 'Ik kan het nog steeds niet uitspreken di-clo-fe-nac'](#)

[Pharos: playlist 'Laaggeletterdheid en gezondheid, ex-laaggeletterden vertellen hun verhaal' \(video 4 en 15\)](#)

[Boek: Kunt u dat even uitleggen? Verhalen van moeilijk lezende medicijngebruikers](#)

Breng verbeteringen aan:

- Ondersteuning en tips -

[CBG: Toolkit voor een begrijpelijke bijsluiter](#)

[Pharos: methodiek 'Begrijpelijke medische informatie in woord en beeld](#)

[BureauTaal \(advies, training en schrijven\)](#)

[Pharos: eHealth of digitale zorg die iedereen kan gebruiken: hoe doe je dat?](#)

[Pharos: Bloopers: de 7 meest voorkomende onduidelijkheden in voorlichtingsmateriaal](#)

- Check op duidelijkheid -

[IsHetB1?](#)

[Texamen - BureauTaal](#)

[Stichting Accessibility: test het leesniveau van jouw tekst](#)

[Pharos: beoordelingsinstrument 'voorlichtingsmateriaal VBI'](#)

[Pharos: checklist 'toegankelijke informatie'](#)

- Inspiratie/ voorbeelden -

[Pharos: medicijnkaarten sikkelcelziekte](#)

[Pharos: praatkaarten afweer en biologische medicijnen](#)

[Pharos: YouTube playlist: communiceren over antibiotica](#)

Bijdragen buiten organisatie:

[Website Alliantie Gezondheidsvaardigheden](#)

Bronnen

- Verlaging van het personeelstekort in de zorg. Hoe de innovatieve geneesmiddelen- en vaccinbedrijven met therapeutische interventies kunnen bijdragen om de benodigde inzet van zorgpersoneel te verminderen. PwC Strategy& in opdracht van de Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen. Juli 2022.
- Heijmans, M., Cariot, L., Brabers, A., Rademakers, J. Infographic. Eén op de drie Nederlanders heeft onvoldoende of beperkte gezondheidsvaardigheden - feiten en cijfers 2023. Utrecht: Nivel, 2024. 3 p.
- Algemene Rekenkamer (2016), Aanpak van laaggeletterdheid. Den Haag: Algemene Rekenkamer.
- Greef de M., Segers M., Nijhuis J. (2013). Feiten & cijfers geletterdheid: overzicht van de gevolgen van laaggeletterdheid en opbrengsten van investeringen voor samenleving en individu. Stichting Lezen & Schrijven i.s.m. Universiteit Maastricht. Den Haag.
- Buisman, M., Allen, J., Fouarge, D., Houtkoop, W., & Velden, R. van der (2013). PIAAC: Kernvaardigheden voor werk en leven. Resultaten van de Nederlandse survey 2012. Den Bosch: ecbo.
- World Health Organization. Health Literacy, the solid facts. WHO 2013.
- Heijmans, M., Zwikker, H., Heide, I. van der, Rademakers, J. NIVEL Kennisvraag 2016: zorg op maat. Hoe kunnen we de zorg beter laten aansluiten bij mensen met lage gezondheidsvaardigheden? Utrecht, NIVEL 2016.
- Kindig, D.A., Panzer, A. M., & Nielsen-Bohlman, L. (2004). Health Literacy A Prescription to End Confusion. Washington, D.C.: The National Academies Press.
- Arnold, C.L., Rademaker, A., Bailey, S.C., Esparza, J.M., Reynolds, C., Liu, D., Platt, D. & Davis, T.C. (2012). Literacy Barriers to Colorectal Cancer Screening in Community Clinics. Journal of Health Communication: International Perspectives, 17(3), 37-41.
- Mitsutake, S., Shibata, A., Ishii, K., & Oka, K. (2012). Association of eHealth Literacy With Colorectal Cancer Knowledge and Screening Practice Among Internet Users in Japan. Journal of medical Internet research, 14(6), e153.
- Mosher, H. J., Lund, B. C., Kripalani, S., & Kaboli, P. J. (2012). Association of health literacy with medication knowledge, adherence, and adverse drug events among elderly veterans. Journal of health communication, 17(3), 241-251.
- Berkman, N.D., DeWalt, D.A., Pignone, M.P., Sheridan, S.L., Lohr, K.N., Lux, L., Sutton, S.F., Swinson, T. & Bonito, A.J. (2004). Literacy and health outcomes. Evidence report/technology assessment nr. 87. AHRQ Publication no. 04-E007-2. Rockville: Agency for Healthcare Research and Quality.
- Berkman, N.D., Sheridan, S.L., Donahue, K.E., Halpern, D.J., Viera, A., Crotty, K., Holland, A., Brasure, M., Lohr, K.N., Harden, E., Tant, E., Wallace, I. & Viswanathan, M. (2011). Health literacy interventions and outcomes: an updated systematic review. Evidence report/technology assessment 199. Rockville: Agency for Healthcare Research and Quality.
- Rapport Vervolgonderzoek Medicatieveiligheid, 31-01-2019, (Kamerstuk 29477-413)
- Eurelings, L. & K. Kramers (20219). Voorkomen is beter dan genezen. Ned Tijdschr Geneeskd. 2019;163:B1586
- Bohn Stafleu van Loghum. Grotere therapietrouw levert 2,4 miljard euro op. ZORG FINANC. 11, 33 (2012)

© 2024 VIG

Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen

Postbus 11633

2502 AP Den Haag

070 - 313 22 22

info@innovatievegeneesmiddelen.nl

www.innovatievegeneesmiddelen.nl

Redactie en samenstelling

Vereniging Innovatieve Geneesmiddelen (VIG)

Ontwerp

StudioDam, Amsterdam

Drukwerk

SpringerUit Drukwerk, Schoorl

